

*Поперечна Леся Юрївна,
аспірант*

Хмельницького національного університету

Постановка проблеми. Проблема професійного розвитку вчителя початкових класів у системі неперервної педагогічної освіти України перебуває у центрі уваги багатьох дослідників та науковців. Позитивні зміни відбулися і щодо неперервної освіти педагогічних кадрів, що зумовлено реформами в політиці та економіці. Українське суспільство перебуває під впливом глобалізаційних освітніх процесів інших країн. Реалізація прогресивних ідей зарубіжжя призводить до позитивних тенденцій та змін в освіті України. Проблема професійного розвитку педагогічних працівників, зокрема вчителів початкових класів, не є вирішеною, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливим джерелом для визначення стратегічних напрямів розвитку системи неперервної педагогічної освіти, в умовах якої реалізується професійний розвиток педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема вчителів початкових класів є вивчення й аналіз досвіду щодо професійного розвитку педагога загальноосвітніх навчальних закладів інших країн США, Велика Британія, Польща, Росія, Білорусія, що володіють вагомими педагогічними досягненнями та розвинутою системою неперервної педагогічної освіти, в контексті якої реалізується професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл, а його теорія і практика детермінується історичним розвитком, соціальним поступом, національними традиціями і враховує особливості міжнародного освітнього простору. Це високорозвинені країни, які здійснюють значні капіталовкладення в розвиток системи освіти, вбачаючи в цьому забезпечення гарантії соціальної стабільності, підвищення рівня добробуту громадян і країни загалом. Підтвердженням високого рівня освітніх послуг, які надають учителі у системі шкільної освіти досліджуваних країн, є активна участь учнів у різноманітних міжнародних конкурсах, предметних олімпіадах, програмах, а також готовність до вступу у найпрестижніші вищі навчальні заклади світу. На урядовому рівні підвищення якості педагогічної діяльності визначається основними стандартами педагогічної професії і стимулюється національними програмами, фаховими проектами, інтенсифікацією наукових досліджень у галузі професійного розвитку.

Сучасні вчені досліджують широке коло проблем, пов'язаних з формуванням особистості педагога, розвитком його педагогічних здібностей та майстерності (В. Безрукова, В. Вакуленко, А. Деркач, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Є. Шиянов, А. Щербаков, Н. Щуркова), питаннями самоосвіти й самовиховання майбутніх вчителів, формування готовності до професійної діяльності (Є. Белозерцев, М. Боритко, В. Денисенко, Ю. Ку-люткін, Л. Мітіна, В. Сирота, В. Сластьонін, Т. Шамова). Зарубіжний досвід професійного розвитку вивчали Н. Бідюк, Л. Пуховська, Н. Муқан, О. Садовець та ін. Аналіз науково-педагогічної думки дає підстави для висновку, що проблема професійного розвитку вчителя початкових класів залишається недостатньо розробленою стосовно потреб нової педагогічної реальності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Сьогодні існує низка проблем та суперечностей щодо професійного розвитку вчителя початкових класів у системі неперервної педагогічної освіти України, зокрема, невідповідність якості освіти сучасним вимогам. Так, жоден з вищих навчальних закладів не фігурує у списках міжнародних рейтингів найкращих університетів, а Україна замикає першу сотню країн за використанням у навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій. Проблемою є кількість пілг під час вступу до ВНЗ, що обмежує доступ до вищої освіти абітурієнтам із високим рівнем знань.

Формулювання мети статті. Визначити особливості професійного розвитку вчителя початкових класів у системі неперервної педагогічної освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «неперервна освіта» – це філософсько-педагогічна категорія. Відповідно до цього освіта розглядається як процес, що охоплює все життя людини; аспект освітньої практики, що представляє її як цілеспрямоване засвоєння людиною соціокультурного досвіду, який не призупиняється з використанням усіх ланок наявної освітньої системи; принцип організації освітньої політики.

Провідними тенденціями розвитку неперервної освіти в Україні є: 1) орієнтація на особистість (у розумінні діяча суспільного розвитку, свідомого індивіда, який посідає певне становище у суспільстві та виконує певну громадську роль); 2) відкритість та доступність цієї системи не тільки кожній людині, але й на зрізі кожного ступеня освіти; 3) гнучкість освітньої системи у виборі стилю, типу набуття людиною знань, умінь і навичок (наявність таких форм, як дистанційна, вечірня тощо); 4) створення цілісного «освітнього простору» (через мережу засобів масової інформації, бібліотек тощо).

Головна ідея неперервності системи освіти України полягає у створенні для кожної людини можливостей отримання та поповнення знань, розвитку, удосконалення, самореалізації протягом усього життя, це безпосередньо стосується і вчителів початкових класів.

Розвиток в Україні системи безперервної освіти має бути реальним пріоритетом державної освітньої політики, забезпечувати розвиток ключової компетентності педагогів – здатності навчатися впродовж життя, тобто професійно розвиватися. Так, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) ще 1993 р. зазначалося, що держава має створити умови для задоволення освітніх і професійних потреб громадян, надання кожному можливостей постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями [4, с. 14].

У Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.) цей напрям розвитку освіти представлено широко. Зокрема, підкреслено, що метою державної політики є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя. Цю мету конкретизовано в розділах доктрини «Рівний доступ до здобуття якісної освіти» і «Безперервність освіти, навчання впродовж життя» [3, с. 16].

Державна політика України стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Безперервність освіти реалізується шляхом: 1) забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені; 2) формування потреби та здатності особистості до самоосвіти; 3) оптимізації системи перепідготовки педагогічних працівників і підвищення рівня кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів; 4) створення інтегрованих навчальних планів і програм; 5) формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців; 6) запровадження та розвитку дистанційної освіти.

Однією з найбільш важливих вимог до організації безперервної освіти педагогічних працівників є доступність навчання для будь-кого, хто бажає отримати доступ до освітнього ресурсу та взяти участь у процесі навчання. Разом із тим необхідним є й суворе дотримання дидактичних принципів доступності, послідовності й систематичності в самостійному засвоєнні нової інформації вчителями.

Сьогодні в Україні діє Університет менеджменту освіти НАПН України – державний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації інноваційно-дослідницького типу. Пріоритет у діяльності Університету менеджменту освіти надається реалізації концепції неперервної освіти, підвищення професіоналізму і конкурентоспроможності управлінських і педагогічних кадрів шляхом посилення їх готовності до інноваційної діяльності. Основними напрямками освітньої діяльності Університету є: підвищення кваліфікації керівних і педагогічних працівників системи освіти, підготовка фахівців із вищою освітою (друга вища освіта), підготовка науково-педагогічних кадрів через аспірантуру та докторантуру. Університет покликаний бути осередком здобуття нового знання в системі освіти дорослих, каталізатором розвитку галузі післядипломної педагогічної освіти через підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів, ініціатором інноваційних перетворень і проєктів.

Комітетом з економічних реформ при Президентові України від 2 червня 2010 р. розроблено програму економічних реформ на 2010-2014 р.р., згідно з якою відбуватиметься інтеграція системи української освіти в єдиний європейський освітній простір. Одне із завдань цієї реформи - стимулювання розвитку системи освіти протягом життя (зрозуміло, що мова йде про безперервність освіти та стимулювання професійного розвитку педагогів, зокрема вчителів початкових класів). До 2014 р. заплановано впровадження Національної рамки кваліфікацій та створення нових державних стандартів початкової освіти, присутність ВНЗ України в основних міжнародних рейтингах найкращих університетів [5, с. 13].

В Україні розроблені й реалізуються програми розвитку педагогічної освіти, які передбачають створення правових, економічних й організаційних умов для розвитку системи педагогічної освіти на сучасному етапі. Аналіз названих вище програм показав, що вони орієнтовані на забезпечення акмеологічності педагогічної освіти й спрямовані на реалізацію освітніх потреб особистості й суспільства з урахуванням економічних і правових змін, соціально-культурних тенденцій цих держав, ефективність та високу якість педагогічної освіти, удосконалення управління педагогічною освітою. Акмеологічність програм також виражена в розвитку всієї системи педагогічної освіти, спрямованої на високий рівень професіоналізму педагогічної діяльності, самовдосконалення й самореалізацію людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності й індивідуальності.

У ході дослідження встановлено, що в Україні існує бінарна (дуальна) багаторівнева система вищої освіти, яка передбачає сполучення традиційного університетського сектору з відокремленим неуніверситетським сектором. До того ж різною є кількість освітніх рівнів у вищій школі.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» в Україні діють вищі навчальні заклади різних форм власності: державної, комунальної, приватної. Рівні акредитації ВНЗ гарантують відповідні рівні кваліфікації фахівців – освітній та освітньо-кваліфікаційний. В Україні чотири освітньо-кваліфікаційних рівні: молодший спеціаліст (фахівець, який здобув на основі повної загальної середньої освіти неповну вищу освіту (цикл навчання 2 – 3 роки) і підготовлений до професійної діяльності на операторському рівні); бакалавр (фахівець, який здобув на основі повної загальної середньої освіти базову вищу освіту (цикл навчання 3 – 4 роки) і підготовлений до виконання професійних робіт на експлуатаційному рівні); спеціаліст (фахівець, який здобув повну вищу освіту на основі базової вищої освіти (цикл навчання 1 – 1,5 роки) і підготовлений до виконання професійних робіт на технологічному рівні; магістр (фахівець, який здобув повну вищу освіту на основі базової вищої освіти (цикл навчання 1 – 2 роки) і підготовлений до виконання професійних робіт на дослідницькому рівні. Освітні стандарти в українській вищій педагогічній освіті покликані стати державними нормами якості, основою оцінки діяльності ВНЗ. Спільними рисами освітніх стандартів є: кваліфікаційні ознаки (опис) спеціальностей, види професійних завдань і професійної діяльності; зміст вищої освіти; вимоги до випускників; терміни реалізації освітніх програм, обсяг навчального навантаження студентів; вимоги до абітурієнтів; умови реалізації освітнього процесу; можливості подальшої освіти. В Україні освітні стандарти є ієрархічною сукупністю взаємопов'язаних компонентів (при різній їх кількості) [1, с.12].

Українські методологи (В. Багняк, М. Головатий, Г. Красильнікова, В. Петренко, Л. Сольвар, В. Ткаченко) розцінюють приєднання України до Болонського процесу як системоутворюючий чинник подальшого реформування вищої освіти. Принцип гармонізації національних стандартів за зразком провідних університетів західноєвропейських країн проголошено як провідний. Це значною мірою обумовлюється процесами глобалізації й потребою у формуванні сприятливих умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації й саморегуляції в європейському просторі. Вважається, що однією з передумов входження України до європейського освітнього простору є досягнення національною системою освіти основних цілей Болонського процесу: формування й зміцнення інтелектуального, культурного, соціального й науково-технічного потенціалу країни як частини Європи; посилення міжнародної конкурентоспроможності системи освіти; підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних і європейських культурних цінностей (університети як носії національної і європейської свідомості); досягнення більшої сумісності систем освіти.

Одним з найбільш перспективних шляхів удосконалення вищої педагогічної освіти в Україні є реалізація концепції акмеологічного підходу, яка розглядає основного суб'єкта професійного становлення – студента як індивіда, особистість, суб'єкта діяльності й індивідуальності та орієнтується на досягнення кінцевого результату – високого рівня готовності до майбутньої професійної педагогічної діяльності.

Стратегічною метою системи професійного розвитку вчителів початкових класів є забезпечення умов для їхнього безперервного професійного розвитку і саморозвитку, формування відповідних потреб, що досягається шляхом реалізації низки тактичних цілей: 1) розроблення й запровадження соціальних мотивацій (стимулів і заохочень) актуалізації потреби в безперервному підвищенні професіоналізму вчителя початкових класів; 2) створення умов для утримання фахівця у сфері педагогічної і науково-педагогічної діяльності; 3) розвиток післядипломної педагогічної освіти, враховуючи періодичне підвищення кваліфікації педагога; 4) розроблення засад і технологій навчання педагогічного працівника; 5) підвищення уваги до проблеми персонального розвитку вчителя, передусім до тих змін, що відбуваються в процесі професійної діяльності; 6) створення умов для оптимізації і гармонізації тенденцій професійного вдосконалення педагога.

В Україні система підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що діє зараз, на жаль, виконує функцію швидше контрольну, ніж пізнавальну. Підвищення кваліфікації педагога здебільшого є його особистою справою, питанням його ставлення до професії. У контексті цього значну увагу варто приділяти підвищенню професійної майстерності педагогічного працівника у системі післядипломної освіти. У нашій державі сьогодні закладами післядипломної педагогічної освіти є інститути післядипломної педагогічної освіти, основна діяльність яких –

підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Атестація є важливою діяльністю кожного педагогічного працівника, що прагне до самовдосконалення, самоствердження, до більш високого посадового статусу.

Практичне проведення атестації педагогічних працівників у загальноосвітньому навчальному закладі урегульовано чинним Типовим положенням про атестацію педагогічних працівників України, затвердженим наказом № 930 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників» Міністерства освіти і науки України від 06.10.10, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14.12.2010 року за № 1255/18550 (далі — Типове положення). Це Типове положення визначає порядок проведення атестації педагогічних працівників. Відповідно до Закону України «Про освіту» педагогічні працівники підлягають атестації, за результатами якої визначається їх відповідність займаній посаді, рівень кваліфікації, встановлюється кваліфікаційна категорія, присвоюється педагогічне звання [6, с. 5-7].

Провівши аналіз традиційної системи навчання на курсах підвищення кваліфікації, прийшли до висновку, що основні її недоліки такі:

1) неналагоджена система професійних компетентностей педагогів, що негативно впливає на співпрацю викладача і вчителя; 2) відсутність уваги державних діячів до навчально-виховної діяльності вчителів на заняттях; 3) невміння педагога спілкуватися під час занять (велику частину навчального часу вони слухають); 4) переважають пасивні форми занять на курсах; 5) недостатня ознайомленість педагогів із педагогічною літературою.

Отже, сьогодні фактично не існує цілісної концепції післядипломної педагогічної освіти. Практичний стан справ у цій галузі, темпи та глибина її розвитку не задовольняють потреби педагогів і держави. Вона залишається уніфікованою, недостатньо гнучкою, не завжди прийнятною для педагога. У ній домінують формалізм, технократизм, дефіцит гуманності, орієнтація на спеціально предметну підготовку і недооцінка загальнокультурного компонента. Усунення недоліків, приведення цієї галузі освіти у відповідність із сучасними потребами здійснюється емпірично, без належних теоретичних обґрунтувань.

Проаналізувавши стан початкової освіти, бачимо низку серйозних проблем.

По-перше, успішна адаптація в інформаційному суспільстві неможлива без опанування вчителем початкових класів ІКТ. На жаль, початкова школа не оснащена на 100% комп'ютерами, мультимедійними проекторами, інтерактивними дошками тощо. Інформатика є факультативним курсом.

По-друге, паралельно з цим нагальною стала потреба вивчати іноземну мову. Сьогодні у багатьох загальноосвітніх навчальних закладах іноземна мова вивчається з 1-го класу, але організація навчально-виховного процесу не відповідає належному рівню, що, на нашу думку пов'язано з кадровим забезпеченням. Так, іноземну мову в початковій школі викладає учитель, який працює у 5-11 класах, здебільшого не знаючи методики викладання предметів у початковій школі та не враховуючи вікових особливостей учнів. Високий науково-методичний рівень викладання іноземної мови педагогічним працівником вбачаємо у якісній фаховій підготовці вчителя початкових класів з іноземної мови.

По-третє, велика наповнюваність класів (до 35 учнів). Щоб дитина почувалась особистістю із самого початку навчання й відчувала певні зобов'язання, які є природними щодо тих людей, які її оточують та враховуючи широкий діапазон вікових особливостей молодших школярів, вважаємо, що в системі навчання майбутнього контингенту класу не повинен перевищувати 15-20 учнів, і комплектуватись вони повинні за інтересами.

Багато можливостей дає безоціночна система навчання, яка діє лише в першому класі. Учні повинні ходити до школи за знаннями з радістю, а не за оцінками (результативність навчально-виховного процесу закладено в контакт вчителя й учня). Тому вважаємо, що система початкової освіти має будуватись саме на системі безоціночного навчання.

Зміни у змісті та структурі освіти мають глибинний характер і потребують розв'язання проблем підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне та професійне зростання, уміє досягти нових педагогічних цілей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, нашій країні потрібен освічений педагог, зокрема вчитель початкових класів, який здатний достатньо швидко і на належному рівні опанувати широким спектром нових знань та вмінь, тому що саме в початковій школі закладається фундамент знань, вмінь та навичок учнів.

Підсумовуючи все сказане, відзначимо наявність проблем щодо професійного розвитку вчителів початкових класів в системі неперервної педагогічної освіти на державному, особистісному та рівні інституту, вирішення яких вбачаємо у: 1) модернізації системи підготовки педагогічних кадрів шляхом утворення єдиного комплексу закладів освіти педагогічного профілю; 2) запровадженні нових форм організації підвищення кваліфікації педагогів, зокрема з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; 3) популяризації нових форм виявлення та підтримки творчих педагогів і педагогічних колективів.

Резюме: Дослідження присвячено проблемі організації професійного розвитку вчителя початкових класів в Україні. Обґрунтовано значення професійного розвитку у цілісному педагогічному процесі, проаналізовано організаційні форми навчання майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ, а також вчителя у системі підвищення кваліфікації. Визначено особливості професійного розвитку вчителя початкових класів у системі неперервної педагогічної освіти України. **Ключові слова:** розвиток, професійний розвиток.

Резюме: Исследование посвящено проблеме организации профессионального развития учителей начальных классов в Украине. Обосновано значение профессионального развития в целостном педагогическом процессе, проанализированы организационные формы обучения будущих учителей начальных классов в ВУЗАХ, а также учителей в системе повышения квалификации. Определены особенности профессионального развития учителей начальных классов в системе непрерывного педагогического образования Украины. **Ключевые слова:** развитие, профессиональное развитие.

Summary: Research is devoted to the problem of organization of professional development of teachers of primary classes in Ukraine. The importance of professional development in the whole educational process, analyzed the organizational forms of training future teachers of primary classes in UNIVERSITIES, as well as teachers in the system of improvement of professional skill. Defined features of professional development of teachers of initial classes in the system of continuous pedagogical education of Ukraine. **Keywords:** development, professional development.

Література:

1. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: osvita.ua
2. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. - К.: Грамота, 2003. -216 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gdo.kiev.ua>.
4. Національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

5. Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (Указ Президента України № 1154/2010). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

6. Типове положення «Про атестацію педагогічних працівників України» Міністерства освіти і науки України від 06.10.10, зареєстроване у Міністерстві юстиції України 14.12.2010 року за № 1255/18550. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>